

ӘӨЖ 375. 7
DOI 10.56525/HXCD4581

АУЫЛ МЕКТЕБІНДЕ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ САПАСЫН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Каиров М.М., Утешкалиева А.М.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан
e-mail: aigul_bekbol@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада ауылдық жалпы білім беретін мектеп жағдайында дене тәрбиесінің сапасын басқару жүйесін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық негіздері мен ұйымдастырушылық-педагогикалық тетіктері қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі ауылдық білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасының шектеулілігімен, кадрлық ресурстар тапшылығымен, сондай-ақ оқушылардың денсаулық көрсеткіштерінің төмендеуімен және қозғалыс белсенділігінің азаюымен айқындалады. Осыған байланысты дене тәрбиесінің сапасын басқару үдерісін жүйелік, тұлғалық-бағдарлы және құзыреттілік тәсілдер негізінде қайта құрылымдау қажеттілігі негізделеді.

Мақалада білім беру ұйымындағы басқару ұғымы педагогикалық жүйенің мақсатты, жоспарлы және нәтижеге бағдарланған қызметі ретінде талданып, дене тәрбиесінің сапасын қамтамасыз етудегі басқарудың негізгі функциялары – жоспарлау, ұйымдастыру, мониторинг жүргізу, түзету және талдау – кешенді түрде сипатталады. Ауыл мектебінің ерекшеліктерін ескере отырып, дене дамуын бақылаудың диагностикалық құралдарын енгізу, оқушылардың физикалық даярлығын жүйелі бағалау, денсаулық сақтау технологияларын қолдану және сабақтан тыс спорттық-сауықтыру жұмыстарының мазмұнын жаңғырту мәселелері ұсынылады.

Сонымен қатар дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін арттыру, инновациялық педагогикалық технологияларды енгізу, мектеп әкімшілігінің басқарушылық әлеуетін күшейту, сондай-ақ мектеп, отбасы және жергілікті қоғамдастық арасындағы серіктестік байланыстарды нығайту дене тәрбиесінің сапасын арттырудың стратегиялық бағыттары ретінде қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері ауылдық мектеп жағдайында дене тәрбиесін басқарудың тиімді моделін қалыптастыру оқушылардың физикалық дамуын жақсартуға, салауатты өмір салтын орнықтыруға және білім беру сапасының жалпы көрсеткіштерін арттыруға ықпал ететінін дәлелдейді. Ұсынылған тұжырымдар мен практикалық ұсыныстар ауылдық білім беру ұйымдарының басқару тәжірибесінде қолдануға бағытталған.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі, сапаны басқару, ауыл мектебі, денсаулық сақтау технологиялары, физикалық даму, мониторинг, педагогикалық менеджмент.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беруді заманауи жаңғырту ауылдық мектептерде басқарудың жаңа үлгілерін іздеу проблемаларын шешуде, сондай-ақ ҚР ауылдық мектептерінде оқыту мен тәрбиелеу, ұлттық білім беруді жетілдіру мәселесі өзектендірілді. Әлеуметтік-экономикалық және тарихи алғышарттар заманауи білім беруді педагогикалық ғылым мен практиканың даму процесін көрсететін маңызды сипаттама ретінде педагогикалық қызметтегі инновациялық тәсілге бағыттайды.

Әлеуметтік-экономикалық қиындықтар, білім беру жүйесіндегі дағдарыстық жағдай педагогикалық қызметтегі заманауи инновациялық тәсілді өзектендіреді. Отандық ауылдық мектептің білім беру және тәрбиенің процесін, оқушылардың оқуға деген қызығушылығы төмендеді, мектеп пәндері бойынша үлгерімі төмен, оқытудың белсенді формалары мен әдістері әлсіреді, мұғалімдер мен оқушылар арасындағы байланыс үзілді. Сондықтан білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне және тұлғаның табысты үйлесімді дамуына сәйкес білім

беру үдерісіндегі қарым-қатынастарды үйлестіру үшін өскелең ұрпақты оқытуда да, тәрбиелеуде де сапасын басқару жүйесін жетілдіру инновациялық тәсіл қажет.

Қазіргі ауыл мектебі білім беру жүйесінің миссиясын орындаушы және ауылдың әлеуметтік-мәдени және экономикалық инфрақұрылымын жандандырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады.

Ауыл мектептерінің білім беру ортасының ерекшелігі оң және теріс жақтары бар. Сонымен позитивті:

- табиғи ортаның жақындығы және табиғатпен тығыз байланыс;
- халықтық дәстүрлер мен мәдениетті сақтау;
- еңбек тәрбиесінің тығыз байланысы;
- отбасы мен мектептің жақындығы;
- ауыл өмірінің реттілігі.

Сондай-ақ жағымсыз жақтары бар: тұлғааралық кеңістіктің шектелуі, тұйықталуы, оқушылардың жеке басын зерттеу жүйесінің болмауы, білім беру процесінде сараланған тәсілдің болмауы, заманауи білім беру технологияларын әлсіз енгізу, білікті педагог кадрлардың жетіспеушілігі және т. б.

Мектеп білім беру ортасының орталығы болып табылады және болып қала береді. Ауылда отбасы мен мектеп арасында тәрбие процесін жүзеге асыруға және ауыл өмірінің әртүрлі аспектілерін қамтуға мүмкіндік беретін тығыз өзара іс-қимыл бар.

Ауыл мектебінің жоғарыда аталған тараптары білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары мен перспективаларын анықтауға ықпал ететін ауыл мектебінің инновациялық дамуын басқару стратегиясын әзірлеу мен іске асырудың жалпы тәсілдерін айқындайды.

Білім беру ұйымындағы басқару ұйымдық құрылыммен, басқарудың мазмұнымен, бағдарымен, басқарудың оңтайлы әдістерімен, құралдарымен және нысандарымен тығыз байланысты, бұл инновациялық қызметтің тиімділігі мен сапасына әсер етеді.

"Басқару" ұғымын әртүрлі теориялық және практикалық тұрғыдан қарастырған ғалымдар Ю.А. Конаржевский [1], Т.И. Шамова [2], В. С. Лазарев [3], М. М. Поташник [4], зерттеулері білім беру ұйымының "басқару" ұғымы мақсатты қызмет ретінде қарастырылады.

Зерттеушілер басқаруды мақсатты жоспарлау, ұйымдастыру және бақылау процесі ретінде қарастырады. Сонымен, жұмыстарда В.Кузин [5] "басқару" - құрылымның сақталуын және қызметтің қолайлы режимін сақтауды қамтамасыз ететін ұйымдасқан жүйелердің нақты функциясы ретінде анықтайды. В.Н. Иванов [6] басқару – бұл кез-келген әлеуметтік жүйенің тұтастығы мен жұмыс істеуін қамтамасыз ететін кәсіби қызметтің ерекше түрі. Жетекші педагогтар В.А.Сластенин [7], П.И.Пидкасистый [8], нақты нәтижеге жету үшін тұтас педагогикалық процеске қатысушылардың мақсатты және саналы өзара әрекеттесуі ретінде мектепшілік басқаруды бөлек атап өтеді.

Біздің зерттеу нысаны жалпы білім беретін мектеп болғандықтан біз педагогикалық ұйымның ерекшеліктерін қарастырдық:

- оқыту мен тәрбиелеуге тікелей байланысты кәсіби қызметтің ерекшелігі;
- педагогикалық жұмыстың көпфункционалдылығы, жауапкершілік және әртүрлі ұжымдармен тығыз қарым-қатынас;
- әлеуметтік қорғалудың жеткіліксіздігі;
- еңбектің жоғары психикалық және эмоционалды-психологиялық шиеленісі.

Педагогикалық функцияларды іске асыру процесі білім беру ұйымдары педагогикалық ұжымның ұйымдастырылған бөлігімен жүзеге асырылады:

- ✓ мектеп әкімшілігі
- ✓ мұғалімдер
- ✓ әлеуметтік педагогтар
- ✓ психологтар, тәрбиешілер
- ✓ сынып жетекшілері
- ✓ педагогикалық мамандар
- ✓ қосымша білім беру мұғалімдері.

Қазіргі ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде білім беру ұйымдарын басқару бойынша мектепшілік басқарудың ерекшеліктеріне назар аударады: жоспарлау, ұйымдастыру және бақылау [9], мектептің дамуын басқару жұмысында басқарудың маңызды қызметі анықталған: жобалау, ұйым, бақылау, түзету, ақпаратты жинау және талдау, міндеттер қою, мотивация [10].

Ауылдық орта мектеп, әдетте, саны аз және оқушылармен жеке жұмысты ұйымдастыруға барлық мүмкіндіктер туғызады, бұл өз кезегінде мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуі тұрғысынан оқу жүктемесін күшейтеді және бұл оқушының үнемі шиеленісуіне әкеледі. Ауыл мектебінде оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшелігінде келесі ерекшеліктер ерекшеленеді:

➤ оқу материалы мазмұнының ауыл өмірімен, табиғатпен, ауыл өндірісімен тығыз байланысы;

➤ мұғалім жұмысының көп пәні, нәтижесінде мұғалімдерге сабақтас пәндердің, технологиялардың мазмұнын және интеграцияланған сабақтарды жүргізу әдістемесін меңгеру қажеттілігі туындайды;

➤ оқушылардың саны аз, бұл мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасты үлкен мектептен басқа жолмен құру қажеттілігіне әкеледі;

➤ мұғалімнің әртүрлі жастағы балалар ұжымында жұмыс істеу технологиясын меңгеру қажеттілігі.

Қорытындылай келе, соңғы жылдардағы ауыл балаларының денсаулығын талдау олардың арасында әртүрлі ауру түрлерінің көбейіп келе жатқанын көрсетеді. Бұл жағдай мектептерде денсаулықты сақтау мен нығайтуға бағытталған жүйелі шараларды жүзеге асырудың маңыздылығын айқындайды. Осы тұрғыдан алғанда, денсаулық сақтау технологияларын енгізу мен дамыту – ауыл мектебіндегі білім беру процесінің ажырамас бөлігі болуы тиіс.

Ауылдық шағын жинақты мектептер жағдайында дене тәрбиесін тиімді ұйымдастыру оқушылардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына оң ықпал етеді. Дене шынықтыру сабақтарының санын арттыру, қозғалыс белсенділігін көбейту, спорттық жарыстар мен сауықтыру іс-шараларын жүйелі өткізу – балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға жол ашады. Сонымен қатар, оқу жүктемесін оңтайландыру, дұрыс күн тәртібін сақтау және оқу ортасын санитарлық-гигиеналық талаптарға сай ұйымдастыру да оқушылардың денсаулығын сақтаудың маңызды факторлары болып табылады.

Осы бағыттағы жұмыстарды тиімді басқару үшін мектеп әкімшілігі, мұғалімдер, ата-аналар және қоғамдастық бірлесе әрекет етуі қажет. Көрші ауыл мектептерімен өзара байланыс орнату, бірлескен спорттық шаралар өткізу, оқушылардың дене дайындығы мен физикалық дамуын жүйелі бақылау — ауыл мектебіндегі дене тәрбиесінің сапасын арттырудың тиімді жолдары болып саналады.

Жалпы алғанда, ауыл мектептерінде денсаулық сақтау технологияларын енгізу – жас ұрпақтың денсаулығын нығайтып, олардың өмір сапасын арттыруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление. – М.: Образовательный центр «осбая Педагогический поиск», 1999. – 224 с. [Текст]:

2. Управление развитием высше инновационных процессов в школе / Под ред. Т. И. Шамовой, П. И. Третьякова. – М.: Прометей, 1995. – С. 3–78.

3. Лазарев В.С. и др. Руководство педагогическим принципом коллективом: Модели и методы. – М., 1995. [Электронный ресурс] [Текст]: <http://lib.mgppu.ru/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:9166>

4. Управление качеством рационального образования / Под ред. М. М. Поташника. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с
5. В.Кузин Современные концепции менеджмента: сдвиг парадигм: Учебное пособие. Москва: Кнорус, 2021. 21,5 п.л.
6. Куган Б. А., Серииков Г. Н. Управление образовательной системой: взаимодействие субъектов регионального и муниципального уровней. – М.: ВЛАДОС, 2002.
7. Сластенин Б.А. Педагогика. М., 2002ж.113-125 беті.
8. Пидкасистый П.И., Коротяев Б.И. Педагогика как система научных теорий. М., 1988.
9. М.Л.Портнов Азбука школьного управления 1991 года Просвещение" Москва 1991
10. К.Ж.Қарақұлов Республикалық ғылыми - әдістемелік журналы» № 3 2009

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЕ

Каиров М.М., Утешкалиева А.М.

Атырауский университет им. Х. Досмухамедова, Атырау, Казахстан
e-mail: aigul_bekbol@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы и организационно-педагогические механизмы совершенствования системы управления качеством физического воспитания в условиях сельской общеобразовательной школы. Актуальность исследования обусловлена ограниченностью материально-технической базы сельских образовательных организаций, дефицитом кадровых ресурсов, а также снижением показателей здоровья и уровня двигательной активности учащихся. В этой связи обосновывается необходимость реструктуризации процесса управления качеством физического воспитания на основе системного, личностно-ориентированного и компетентностного подходов.

В статье понятие управления в образовательной организации анализируется как целенаправленная, планомерная и результативно ориентированная деятельность педагогической системы. Комплексно раскрываются основные функции управления качеством физического воспитания: планирование, организация, мониторинг, корректировка и аналитическая деятельность. С учетом специфики сельской школы предлагается внедрение диагностических инструментов контроля физического развития, систематическая оценка уровня физической подготовленности учащихся, применение здоровьесберегающих технологий, а также обновление содержания внеурочной спортивно-оздоровительной работы.

Кроме того, повышение профессиональной компетентности учителей физической культуры, внедрение инновационных педагогических технологий, усиление управленческого потенциала администрации школы, а также развитие партнерского взаимодействия между школой, семьей и местным сообществом рассматриваются как стратегические направления повышения качества физического воспитания.

Результаты исследования подтверждают, что формирование эффективной модели управления физическим воспитанием в условиях сельской школы способствует улучшению физического развития учащихся, формированию устойчивых установок на здоровый образ жизни и повышению общих показателей качества образования. Представленные выводы и практические рекомендации ориентированы на применение в управленческой практике сельских образовательных организаций.

Ключевые слова: физическое воспитание, управление качеством, сельская школа, здоровьесберегающие технологии, физическое развитие, мониторинг, педагогический менеджмент.

Ключевые слова: физическое воспитание, качество образования, управление, сельская школа, здоровье учащихся.

IMPROVING THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION IN A RURAL SCHOOL

Kairov M., Uteshkalieva A.

Atyrau University named after H. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan

e-mail: aigul_bekbol@mail.ru

Annotation. The article examines the theoretical and methodological foundations as well as the organizational and pedagogical mechanisms for improving the quality management system of physical education in rural secondary schools. The relevance of the study is determined by the limited material and technical resources of rural educational institutions, shortages of qualified personnel, and the decline in students' health indicators and levels of physical activity. In this context, the necessity of restructuring the quality management process of physical education based on systemic, learner-centered, and competency-based approaches is substantiated.

The concept of management within an educational organization is analyzed as a purposeful, systematic, and results-oriented activity of a pedagogical system. The core management functions in ensuring the quality of physical education—planning, organization, monitoring, evaluation, correction, and analytical support—are comprehensively described. Taking into account the specific characteristics of rural schools, the article proposes the implementation of diagnostic tools for monitoring students' physical development, systematic assessment of physical fitness levels, the integration of health-preserving technologies, and the modernization of extracurricular sports and recreational activities.

Furthermore, the professional development of physical education teachers, the introduction of innovative pedagogical technologies, the strengthening of the managerial capacity of school administrations, and the development of active partnerships among schools, families, and local communities are considered strategic directions for enhancing the quality of physical education.

The findings demonstrate that the development of an effective management model for physical education in rural schools contributes to improving students' physical development, fostering sustainable healthy lifestyle behaviors, and enhancing overall educational quality indicators. The conclusions and practical recommendations presented in the article are intended for application in the management practices of rural educational institutions.

Keywords: physical education, quality management, rural school, health-preserving technologies, physical development, monitoring, educational management.